

ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО СВІТУ

УДК 504.03:101.1

ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТУ В ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

ВАЛУЙСЬКИЙ О., д. філос. н., професор кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

У процесі глобалізації сучасний світ все більше стає не тільки взаємопов'язаним і взаємозалежним, а й взаємозразливим. Одним із головних проявів взаємозалежності виступає слабка вирішеність екологічної проблеми, зростання її небезпеки для кожної людини, держави, всього світового співтовариства. У колективній праці "Грані глобалізації, важкі питання сучасного розвитку" зазначається: "Багато, і таких людей стає все більше, вважають: основним викликом у ХХІ столітті буде екологічний, у принципі подальше існування людства, виживання роду людського залежать від того, чи зуміє цивілізація відповісти саме на нього" [1, с. 252].

Цілком закономірно, що в науковому середовищі розгорнулася творча дискусія з такої злободенної проблематики. Виявилися різні, не рідко протилежні, трактування обговорюваних питань. У центрі дискусій постали питання про причини виникнення екологічного виклику, його суть, напрями і методи подолання. Автор статті ставить перед собою скромне завдання взяти участь у дискусійному процесі та з філософських позицій охарактеризувати лише деякі головні аспекти цієї цікавої й актуальної проблеми.

Її аналіз необхідно починати з понятійного апарату, бо стрімке погіршення природного середовища, активні творчі дискусії сприяли збагаченню традиційних понять і виникненню нових, зокрема таких, як: глобальна екологія, мегаекологія, екологія людини, інтелектуальна екологія, філософія екології, екологічний тоталітаризм, екологічний колапс, екологічна безпека та ін. Слід також мати на увазі, що суть будь-якого поняття задається концептуальною системою, до якої воно

належить. Таким чином, аналіз понятійного апарату дозволяє глибше зрозуміти сутність сучасного екологічного виклику, який, виражаючись мовою екзистенціалістів, виступає багато в чому пограничним і характеризує грані між життям і смертю земної цивілізації.

На відміну від природних, технічних і гуманітарних наук філософія оперує базовою категорією "*екологічне буття*". Ця категорія охоплює такі складові: природа, довкілля, екологічна діяльність, екологічне протиріччя, соціально-екологічні стосунки, екологічна криза, екологічна катастрофа. Оскільки рамки статті не дозволяють детально характеризувати всі названі поняття, необхідно виділити найголовніші моменти.

У науковій літературі нерідко можна прочитати, що під природою слід розуміти все у світі, що не створено людиною, і все те, з чим вона взаємодіє і сприймає, якщо існує зовні і незалежно від нього. При цьому наголошується, що поняттям "природа" охоплюється все суще, весь Всесвіт, і в цьому сенсі воно близьке до поняття "матерія". Поділяючи в принципі таку точку зору, потрібно відзначити один момент методологічного характеру – не все, що існує зовні та незалежно від людини є природою. Тому в філософському сенсі природа є всією сукупністю природних умов існування людини і всього людства. Природа – це лише та частина, та сторона матерії, з якою людина прямо або побічно взаємодіє, пізнає її, сприймає своїми органами чуття і розумом, яка впливає на результати людської діяльності.

У цьому сенсі природа і людина невід'ємні один від одного і тісно взаємопов'язані. У людині завжди присутнє природне начало, бо вона представляє собою живу, тілесну істоту. Необхідно також мати на увазі, що природа прямо або побічно присутня в матеріальних цінностях, що створюються людиною в ході її трудової діяльності. А це означає, що людина завжди залежить від природи. Звичайно, характер цієї залежності змінюється в ході зміни економічних, технічних, технологічних та інших чинників суспільного розвитку. Однак накопичений історичний досвід дозволяє стверджувати, що остаточно звільнитися від впливу природи людина не зможе ніколи.

Потрібно відзначити й інший бік взаємозв'язку людини і природи: неминучість перетворюючого впливу людини на природу. Людина у процесі своєї активної дії на природу не просто перетворює її, а перетворює її на особу *олюдненої природи*, яка у свою чергу забезпечує життєдіяльність людини.

З освоєнням людиною природного світу збагачується розуміння його змісту, розширюються межі пізнавальної і практичної діяльності людей. У сферу цієї діяльності потрапляють не лише предмети найближчого природного середовища, а й Космос, глибини Всесвіту. Тим самим екологічна діяльність має об'єктивну основу, суть якої полягає в наявності потреби людського суспільства мати сприятливе для своєї життєдіяльності природне середовище.

Екологічна діяльність об'єктивно припускає формування і розвиток співпраці держав, цивілізацій з приводу їх стосунків із природним середовищем. Немає відношення людей до цієї сфери поза стосунками їх один із одним. При цьому екологічна діяльність у будь-якій формі не відбувається абсолютно відособлено від діяльності з перетворення соціального середовища.

У результаті на всіх етапах історичного розвитку існують два види діяльності: екологічна і власне соціальна. Вони вплетені одна в одну і виступають як соціально-екологічні стосунки. Діалектика їх взаємодії така, що з одного боку соціально-екологічні стосунки виступають як передумова і як результат діяльності, тобто вони детермінують діяльність, відтворюються в ній. Якщо ж соціально-екологічні стосунки не сприяють розвитку цієї діяльності або навіть гальмують її, то виникає необхідність кардинальної зміни цих стосунків. Сучасний екологічний виклик владно вимагає саме такого підходу. Він переконливо довів, що сучасний соціальний світ може бути зрозумілим і успішно розвиватися тільки у його єдності з природним світом, причому в такій єдності, основою якого виступає *людина-творець*, а не людина-руйнівник. На жаль, людина руйнує природу, створює загрозу власному існуванню. Якщо теоретично припустити, що на планеті Земля зникне людина, то не зникне природа, але олюднена природа втратить свою якісну визначеність як світ буття людини.

Потрібно виокремити ще один аспект досліджуваних понять. Діалектика, як відомо, виходить із того, що будь-яка взаємодія виступає як суперечливе відношення відносно самостійних сторін, які володіють протилежними напрямками дії, ведуть боротьбу між собою і одночасно знаходяться у взаємозв'язках, складають єдність. Конкретним проявом цієї вимоги діалектики виступає взаємодія людини, суспільства і природи, яку слід класифікувати як соціально-екологічне протиріччя. Характерна особливість цього протиріччя полягає в тому, що в ньому представлені у взаємодії дві різні сторони: природна і соціальна. Вони обидві проявляють активність, саме тому не можна це протиріччя розглядати ні як суто природне, ні як суто соціальне. Слід виходити з того, що зміни в природному середовищі творяться не лише соціально-екологічною діяльністю людей, а й тими іманентними змінами, які зумовлені внутрішніми природними силами, про які йтиметься далі.

Зміни, що відбуваються, у свою чергу спричиняють відповідні дії людини, суспільства: впливаючи на розвиток соціально-екологічного протиріччя, вони можуть їх пом'якшити певною мірою або загострити. У результаті виникає або відносна динамічна рівновага між людиною і природою, або стан соціально-екологічної кризи, яка виступає невід'ємною частиною екологічного виклику.

Наведений вище понятійний апарат дозволяє перейти до з'ясування суті екологічного виклику. Учасники наукових і філософських

дискусій прагнуть дати відповідь на такі злободенні питання: чи можна стверджувати, що екологічний виклик виступає як найгостріша екологічна криза, або це вже екологічна катастрофа? А може це черговий міф, бо екологічні кризи як у минулому, так і в наш час виступають необхідним інструментом еволюційних змін у природі й суспільстві?

У науковій і філософській літературі немає і не може бути однозначних відповідей на ці питання, бо вони поставлені самою реальністю і вимагають конструктивних підходів. Одні автори вважають, що людство вже вступило в глобальну екологічну катастрофу, бо порушено баланс, який підтримувався біосферою протягом мільярдів років. Очевидна деградація біосфери, втрата нею своєї стійкості. Позиція інших авторів зводиться до того, що сучасна ситуація є глобальною екологічною кризою, яка може перерости в глобальну екологічну катастрофу. Існує також думка, що немає глобальної екологічної кризи і тим більше глобальної екологічної катастрофи, мають місце лише краєзнавчі та регіональні кризи.

Кожна із цих думок має право на існування і заслуговує пошани. Позиція автора статті зводиться до таких ключових моментів. Загальновідомо, що криза – це поворотний пункт, різкий, крутий перелом у чому-небудь, важкий перехідний стан. Катастрофа – це переворот, лихо, загибель, відхід у небуття, подія, яка спричиняє тяжкі наслідки, початок безповоротних змін, таких близьких, які вже критично небезпечні для людини і суспільства.

Потрібно також зважати і на те, що кризи відрізняються одна від одної. У деяких випадках криза може спричинити адаптацію людей до нових умов суспільного розвитку, перехід на новий ступінь свого розвитку і стати своєрідною кризою зростання. В інших ситуаціях криза може перерости в катастрофу, стати найбільшою небезпекою для життєдіяльності людини, суспільства.

В історії людства неодноразово виникали локальні та регіональні екологічні кризи. Існує, наприклад, припущення, що стародавні цивілізації Америки (майя, ацтеків, інків) загинули в результаті екологічної кризи, пов'язаної із виснаженням ґрунтів через застосування підсічно-вогневої системи землеробства. Слід згадати також сумний досвід Месопотамії, де родючі пасовища були вибиті худобою або запустинювання Лівану в результаті вирубування кедра.

Із розвитком цивілізації збільшувалась кількість і масштаби локальних та регіональних екологічних криз, так тривало до початку ХХ ст. Потім почали виникати та розвиватися глобальні зміни довкілля, які перевищують його природні коливання. Минуле сторіччя виявилось століттям найінтенсивнішого зростання господарської діяльності людини і, одночасно, періодом виходу цієї діяльності за межі місткості біосфери, що порушує стійкість довкілля. Виникає глобальна екологічна криза, яка набуває небаченого раніше загальнопланетарного характеру, що поставило питання про існування людини на Землі як виду.

Екологічна проблема – глобальна проблема, що має подвійний соціоприродний характер, вона одночасно і природна, і соціальна. При цьому останнє відіграє вирішальну роль, оскільки соціальні умови розвитку екологічного буття підтверджують серйозність екологічної проблеми, її небезпеки для подальшого розвитку людства. Стає все очевиднішим, що досягнень природничих і технічних наук для аналізу екологічної проблеми недостатньо. Потрібний комплексний підхід, поглиблення і розширення інтеграції знань і соціальної практики, взаємне збагачення різних підходів до вирішення цієї проблеми.

Необхідно розрізнити поняття "екологічна криза" і "соціально-екологічна криза". *Екологічна криза* – це втрата стійкості біосфери, її деградація, різке скорочення її регулятивної здібності до змін. Екологічна криза аналізується переважно вченими-природознавцями, які мають дати об'єктивну оцінку таким явищам і процесам, як підвищення концентрації парникових газів у атмосфері, критичне виснаження озонового шару, запустинювання територій, скорочення біологічної різноманітності та ін.

Соціально-екологічна криза – це порушення динамічної рівноваги системи "людина–суспільство–природа", крайнє загострення її основного протиріччя; це антропогенна криза, створена людською діяльністю і спрямована на підпорядкування природи. Вона аналізується гуманітарними науками, перш за все філософією як універсальним типом знань.

Говорячи про кризу, її два різновиди, потрібно брати до уваги, що з діалектичних позицій, кризи – це шлях внутрішнього життя системи. Більше того, еволюційні кризи певною мірою неминучі, бо складні системи мають не тільки стадії еволюції, а й стадії нестійкості, нелінійності, нерівномірності. У сучасній філософії все більше уваги приділяється категорії "випадковість", адже сучасна епоха характеризується підвищеною динамічністю, наявністю різних сценаріїв майбутнього, посиленням стихійних процесів. Зростанню значення цієї категорії в пізнанні природного та суспільного світу сприяє нове природознавство, представники якого обґрунтовують ідею нерівнозначності термодинаміки, синергетичні моделі функціонування та розвитку цього світу. Це особливо виявляється у фізиці елементарних частин, квантовій механіці, планетарній астрономії тощо. Тим самим формується інтеграційний підхід до дослідження екологічних і соціально-екологічних криз, це у свою чергу допомагає зрозуміти, що сучасний виклик глобальному світу втілює у собі різні варіанти криз. Виникає закономірне питання: що ж конкретно представляє собою цей виклик? Відповідь на це питання подається у монографіях, матеріалах науково-теоретичних і науково-практичних конференцій, журнальних статтях.

Сучасне суспільне виробництво бере у природи 100 одиниць речовини, а ефективно використовує близько 10, решта йде у відходи. Упродовж року в атмосферу викидається 20–23 млрд т вуглекислого

газу і 120 млн т золи. Загублено 2 млрд га ріллі, щорічно знищується понад 11 млн га лісу. Щороку в річки скидається близько 160 км³ промислових стоків. За цей самий період у ґрунти внесено понад 500 млн т мінеральних добрив і близько 3 млн т отрутохімікатів, третина яких змивається у водойми. Спостерігається поступове збільшення середньорічної температури атмосфери Землі та Світового океану, а також глобальне потепління, парниковий ефект й інші негативні явища. Із потеплінням почнуть танути льодовики та полярні льоди, а кількість води в океані зростатиме. У результаті рівень океану підніметься і значна частина суходолу зникне під водою. Під загрозою нині перебуває більшість видів вищих рослин і тварин, що залишилися. Чверть усіх видів рослин знаходиться на межі зникнення, причому близько третини їх росте на островах. Вчені вважають, що тисячі тварин можуть зникнути у найближчі 20 років. Ще нещодавно існувало 8 підвидів тигрів, але три з них уже зникли. На планеті залишилося менше ніж 7 тис. тигрів. У 1970 р. в Африці налічувалося близько 2 млн слонів, а нині лише 600 тис. [2, с. 16, 96, 100; 3, с. 53, 71, 72, 88; 4, с. 58, 105, 108, 109].

Наведені дані підводять до головного маловтішеного висновку: екологічний виклик сучасному глобальному світу зростає і розширює свої масштаби. Якщо в недалекому минулому науковий світ, філософи аналізували систему "людина–суспільство–природа", нині існує вже інша система "людина–суспільство–природа–життя". Глобальна екологічна криза є найбільш небезпечною для людства. Енергетична, продовольча, демографічна й інші кризи у своїй основі зводяться до проблем охорони природи. У грудні 2008 р. у Польщі відбулася XIV міжнародна конференція ООН, присвячена глобальним змінам клімату. В Інтернеті було розміщено матеріал про конференцію під назвою: "Для порятунку Землі у людства залишився рік!" При всій категоричності такої думки, все ж доводиться усвідомити, що у людства немає альтернативи: або люди впораються з вимогами екологічного виклику, або він розправиться з більшою частиною землян. Отже, нині проблема не лише у тому, як зберегти і збагатити людині її людське ставлення до природи, а й як *зберегти саму людину*.

Виникає інше закономірне питання: які причини виникнення найгострішого екологічного виклику сучасному глобальному світу?

У науковій літературі називаються найрізноманітніші причини науково-технічного, соціально-політичного і культурно-духовного характеру. Наприклад, Ю. Яковець у своїй монографії "Глобалізація і взаємодія цивілізацій" називає шість головних причин, що породили багато негативних наслідків: демографічний вибух 1950–1970 рр., що різко збільшив щільність населення, навантаження на природне середовище; вичерпання в основному потенціалу індустриально-технічного способу виробництва, який довів до межі залучення природних ресурсів у виробництво і породив забруднення довкілля; політична роз'єднан-

ність, протистояння локальних цивілізацій і країн, виникнення військових конфліктів; мілітаризація, створення зброї масового знищення, здатної ліквідувати не тільки людство, а й біосферу; переважання споживацького відношення до природи у правлячої і ділової еліти, керівників транснаціональних корпорацій, хижацьке споживання невідновлюваних природних ресурсів заради отримання прибутку і надприбутку; роз'єднаність і слабкість масових екологічних рухів [5, с. 130–131]. Хоч автор і висвітлює причини, які породили і продовжують породжувати негативні наслідки, однак потрібний ґрунтовніший методологічний підхід до аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

Основою філософського детермінізму є вчення про причинну обумовленість усіх явищ. Діалектична логіка вимагає досліджувати будь-яке явище, у тому числі природне, передусім у тій системі зв'язків і стосунків, в яких це явище виникло. Це дослідження покликано відповісти на питання: чому і як це явище виникло, яка його суть, чим воно відрізняється від інших явищ цієї системи. Одночасно діалектична логіка вимагає з'ясування тих обставин, що є джерелом саморозвитку досліджуваного явища, виявлення його зворотної дії на інші явища системи і на систему в цілому. У рамках такого підходу здійснюється класифікація причинно-наслідкових зв'язків: об'єктивні і суб'єктивні, головні і неголовні, зовнішні і внутрішні, динамічні і статистичні, загальні, особливі, одиничні та ін. Отже, пояснити виникнення екологічного виклику можна лише шляхом комплексного, системного аналізу різних причин, однак розміри статті дозволяють розглянути лише деякі з них.

Екологічний виклик породжений передусім об'єктивними власне природними чинниками, що лежать в основі різного роду лих, незалежних від свідомості й волі людей. У енциклопедії "Природа" зазначено, що наша планета утворилася близько 4.5 млрд років тому [2, с. 305]. На самому початку Земля буквально здригалася від виверження вулканів і землетрусів, еволюційний розвиток рослинного і тваринного світу піддавався "збоям". Щонайменше п'ять разів на Землі відбувалося масове вимирання видів, із природних причин одні види зникали, а інші посідали їх місце. У ті далекі часи на Землі лютували магнітні бурі, а її поверхню атакували ультрафіолетові промені. Близько 65 млн років тому вимирають динозаври. Лісові пожежі надовго порушували природне місце існування тварин.

Природні сили призводили і призведуть у майбутньому до непередбачуваних явищ і процесів: катаклізмів, повеней, падінь метеоритів на Землю. Сучасна теорія зоряної еволюції передбачає катастрофічну зміну стану Сонця через 4.5–5 млрд років. Станеться різкий нестационарний процес скидання сонячної оболонки і стискування його ядра, яке перетвориться на білий карлик. Сучасна астрофізика робить спроби теоретично передбачити події, які стануться через величезні часові інтервали у Всесвіті, метagalactic. Такими подіями можуть

стати послідовне зникнення зірок, галактик, чорних дір, баріонних форм речовини. Подібні прояви нестабільності в майбутньому можуть виступати не випадковими у зоряній еволюції, а її закономірностями, що надає їм, у певному значенні, детермінований характер [6, с. 12–13].

Екологічний виклик породжений також присутністю в природному просторі людини і всього людства, що носить для всіх нас неминучий характер і виявляється в діяльності людей, спрямованій на об'єктивний природний світ. Людство у своїх стосунках із цим світом пройшло декілька етапів: від повного обожнювання і поклоніння природним силам до ідеї повної влади над природою. Гігантське усупільнення процесу природовикористання, розростання масштабів цього процесу набуває все яскравіше вираженого глобального характеру. Якщо в минулому функції природовикористання здійснювалися переважно індивідами, то в наші дні вони все більше покладаються на суспільство в цілому. Сучасна філософська думка оперує не лише традиційними поняттями "відношення людини до природи", а й поняттям "відношення суспільства до природи", характеризує їх тотожний зміст і розмежувальні відмінності.

Таким чином, обов'язкове використання об'єктивних і суб'єктивних причин дозволяє повніше і глибше з'ясувати діалектичну взаємодію людини, суспільства і природи, зрозуміти такі специфічні стосунки між ними, які відрізняють їх від взаємодії інших явищ.

Отже, слід проаналізувати головну причину виникнення екологічного виклику, бо саме він спричиняє дискусії вчених із природничих та філософських наук. Перші вбачають головну причину в перевищенні сучасною цивілізацією господарської місткості біосфери, наявності індустріально-технологічного способу виробництва, технократичному векторі розвитку людства. Другі (філософи) виходять з того, що головну причину виникнення екологічного виклику слід шукати не в технологічній сфері, а в *духовній, у самій людині*, її свідомості, мисленні й практичній діяльності з перетворення природи. Проблема людини є центральною проблемою для філософського світогляду, філософської культури і кожен її аспект "навантажений" людським сенсом.

На жаль, далеко не завжди взаємини людини і суспільства з природним світом набували саме такого сенсу. Починаючи з епохи Відродження, виникають інші типи свідомості, мислення людей у пізнанні довкілля. Філософська, гуманітарна думка цієї епохи зіграла величезну роль у затвердженні творчої ролі людини, її свободи, гуманістичної спрямованості діяльності людей. Але одночасно порушувалася єдність людини, суспільства з природою, посилювалася боротьба між ними. Промислова революція, досягнення фізичних наук, особливо механіки, лягли в основу не лише фізичної картини світу, а стали ядром світогляду. Формується механістичний, метафізичний світогляд, технократичне мислення, які фактично допускали всездозволеність людської діяльності в природному середовищі. Ігнорувався моральний, гума-

ністичний аспект у соціально-екологічній діяльності, а сама природа розглядалася як неживий склад ресурсів, які можна і потрібно використовувати відповідно до волі й запитів людини. Іншими словами, формувалася відповідна філософія підкорення природи, панування над нею.

Перехід людства до цивілізації технократичного типу, існування традиційного техніко-технологічного підходу до природного середовища як дармової комори ринку, призвели не до розумної взаємодії людини і суспільства з природою, а до їх жорсткої протидії. Формування людини як "завойовника природи" призвело до того, що у структурі людських потреб та інтересів загальноекологічні потреби й інтереси досі ще займають незначне місце і явно поступаються іншим. Техногенний етап розвитку сучасної цивілізації виявився за своїми характеристиками багатим в чому не природоємним, а природознищувачим. Потрібно наголосити, що концепції, наукові розробки екологічного розвитку часто залишалися лише концепціями та розробками, які у практичному природовикористанні не отримали належного місця.

Ці негативні явища і процеси зумовили появу критики антропоцентризму, яка базується на неприпустимості непомірного звеличення ролі людини, його раціонально-проектної діяльності в суспільстві, у тому числі в природному середовищі. Представники цієї течії пишуть про виникнення антропологічної кризи, про нездатність людини адекватно пристосуватися до навколишнього середовища.

Із подібним відношенням до людини не можна повністю погодитися. Останнім часом спостерігається черговий гуманістичний поворот, серцевиною якого виступає проблема людини. Слід завжди пам'ятати, що людина не просто біологічна, а мисляча, розумна біосоціальна істота, що прагне свободи, збереження і збагачення своєї честі та достоїнства. Французький філософ Жан Поль Сартр у своїх роботах обґрунтував положення, що людина – це передусім свобода. Класик української філософії Г. Сковорода називав науку про людину, її свободу і щастя найважливішою з усіх наук.

Потрібно пам'ятати, що людина є центром, навколо якого вишиковується система глобальних проблем, у тому числі екологічна проблема. У діяльність людини з перетворення природи включається те, що в недалекому минулому сприймалося як зовнішня природа. Саме тому, на думку академіка І. Фролова, мікрокосмос тут розширюється до масштабів макрокосмосу, а сучасна людина стає найглобальнішою.

Особлива якість людини – її розумність. Її найважливішими проявами виступають здатність до свідомої, доцільної, прогнозованої поведінки і до самосвідомості на основі набутих знань та оцінок дійсності. У цьому сенсі проблема екологічного виклику безпосередньо пов'язана з розумною здатністю людини виробити науково-обґрунтовану глобальну, регіональну і національну стратегію, що дозволяє успішно подолати нинішню небезпечну екологічну ситуацію.

Усе викладене вище породжує третє закономірне питання: які ж основні шляхи подолання екологічного виклику? Відповідь на поставлене питання вимагає передусім виділення початкової концептуальної, парадигмальної моделі постановки і вирішення проблеми. У філософській літературі найпоширенішими є дві парадигми – формаційна і цивілізаційна.

Формаційна пов'язує безпосередньо сучасну екологічну ситуацію з наявністю тієї або іншої суспільно-економічної системи. У філософській літературі соціалістичних країн досить часто стверджувалось, що тільки в умовах соціалістичного суспільства можливо ефективно розв'язати екологічні проблеми і лише буржуазне суспільство породжує екологічні кризи. Однак життя переконливо свідчило, що далеко не завжди і не в усьому позначаються переваги соціалістичного природовикористання. Чорнобильська трагедія, аварії на інших екологонебезпечних об'єктах, виснаження природних ресурсів, їх забруднення, інші негативні явища свідчать, що суспільству більшою або меншою мірою властиві екологічні потрясіння. Ігнорування або явне недооцінювання цивілізаційної парадигми збіднювало соціальну філософію, заважало зрозуміти багато процесів і явищ суспільного життя, в тому числі його екологічного буття.

Цивілізаційний підхід дозволяє з'ясувати принципово важливе положення, що екологічні ситуації по-різному проявляються не лише залежно від існування суспільно-політичного устрою, а й від рівня екологічної культури народу, регіону, конкретної країни, його історичних традицій і звичаїв, накопиченого життєвого досвіду людей, що спонукає їх до дбайливого або марнотратного відношення до природного середовища. Як приклад можна навести досвід розв'язання багатьох аспектів екологічної проблеми в Японії, вирішення проблеми лісів у Швеції та Франції або ландшафтів у Англії.

Потрібно наголосити, що не слід жорстко протиставляти формаційну та цивілізаційну концепції. Потрібне їх діалектичне поєднання, творче використання можливостей і першої, і другої. Найяскравіший приклад такого поєднання дає сучасний Китай, який нещодавно відзначив 60-річчя свого розвитку на шляху побудови соціалізму з китайською специфікою. Нині Китайська Народна Республіка – це третя економіка у світі, вона забезпечує майже 17% приросту світового ВВП; обсяг зовнішньої торгівлі досяг понад 2 трлн доларів США, обсяг золотих запасів перевищив 2 трлн доларів США. Вражаючих результатів досягнуто від впровадження в життя наукових відкриттів і високих технологій. Встановлені взаємовигідні зв'язки у сфері науки і техніки зі 152 країнами і регіонами. Прибутки населення в цілому по країні за роки реформ (з 1978 р. до теперішнього часу) зросли більше ніж у 10 разів. Соціально-економічні досягнення дозволяють успішно вирішувати питання екологічного буття. Маючи лише 7% світової ріллі, країна з лишком вирощує зерно, в цілому вирішила продовольчу

проблему. З'явилося більше ніж 8 тисяч нових сортів сільськогосподарських культур. Йде активна боротьба з ерозією ґрунтів, відновлення території загальною площею понад 1.8 млн км². Президент Всесвітнього банку Роберт Зелік заявив, що в умовах глобальної економічної кризи Китай стає стабілізуючою силою для світової економіки [7].

Отже, розглянуті концептуальні підходи дозволять висвітлити основні шляхи подолання екологічного виклику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Горбачев М. С. и др.* Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / М. С. Горбачев и др. — М. : Альпина Паблишер, 2003. — 592 с.
2. *Дарлин Киндерсли.* Природа : энциклопедия / Дарлин Киндерсли в сотрудничестве с музеем естественной истории. Лондон. — М. : Росмен, 2003.
3. *Экологические проблемы современного общества : сб. обзоров и реф. / РАН ИНИОН ; Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регионал. проблем ; Отд. глобал. пробл ; отв. ред. Т. Г. Пархалина.* — М., 2001. — 100 с.
4. *Экология и социальное развитие // Право и экономика / науч. ред. А. А. Лазаревич.* — 2001. — 250 с.
5. *Яковец Ю. В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ЗАО Изд-во "Экономика", 2003. — 411 с.
6. *Универсальный эволюционизм и глобальные проблемы / Рос. акад. наук ; Ин-т философии ; отв. ред. В. В. Казютинский, Е. А. Мамчук.* — М. : ИФ РАН, 2007. — 253 с.
7. *Актуальное интервью.* Рядом с нами социалистический Китай // Правда. — 2009. — 2-5 окт.